

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

صورخیال در قصاید سیف فرغانی

استاد راهنما:

دکتر محمّدامیر مشهدی

استاد مشاور:

دکتر عبدالله واثق عباسی

تحقیق و نگارش:

فاطمه ثواب

(این پایان نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره مند شده است)

شهریور ۱۳۹۰

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان «صورخیال در قصاید سیف فرغانی» قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی توسط دانشجو فاطمه عابدی با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر محمد امیر مشهدی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

فاطمه ثواب

این پایان نامه ۴.. واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۹۰/۶/۲۸ توسط هیئت داوران بررسی و درجه عالی به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنما:	دکتر محمد امیر مشهدی	
استاد راهنما:		
استاد مشاور:	دکتر عبدالله واثق عباسی	
داور ۱:	دکتر عبدالعلی اویسی کهخا	
داور ۲:	دکتر عباس نیکبخت	
نماینده تحصیلات تکمیلی:	دکتر کورش صالحی	

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب فاطمه ثواب تعهد می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: فاطمه ثواب

امضاء

تقدیم به

پدر عزیزم

که سالنامه‌ام پُر است از سخاوت حضورِ مهربانش

و ثانیه‌های پر ترددِ دلواپسی‌هایم بر دوشِ سکوت او متوقف می‌شود.

و مادر نازنینم

که حرارت نگاه دلسوز او به شعله‌های عصیان ذهنم ایمان بخشید

و تمام دلخوشیش لبخندی بر لبان من است.

سپاسگزاری

سپاس بی‌کران پروردگار یکتا را که به ما هستی بخشید و به طریق دانش رهنمونمان ساخت و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه‌چینی از علم و معرفت را، روزیمان ساخت. سپاس از تقدّس نامش، که همواره آغازگر عبور از اضطراب تجربه‌های مکرّر است.

بایسته است به رسم ادب، از مهربانی‌ها و صبوری‌های بی‌کران استاد راهنمای محترم، جناب آقای دکتر محمدامیر مشهدی که صبورانه جوابگوی مراجعت‌های گاه و بی‌گاهم بودند و لحظه‌لحظه‌ی وقت ارزشمند خود را در اختیار حقیر گذاشتند و وسعت فکر و درایت ایشان همواره چراغ راه من بود تا این پایان‌نامه به بهترین شکل ممکن به انجام رسد و همچنین از استاد مشاور گرامی جناب آقای دکتر عبد الله واثق عباسی، به پاس همراهی و زحمات بی‌دریغشان قدر دانی نمایم.

سپاس از جناب آقای دکتر عباس نیکبخت که پیوسته یاریگر و روشنی بخش سایه روشن دانش من بوده‌اند. و همچنین از مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی جناب آقای دکتر محمدعلی زهرازاده به خاطر تمام زحمات بی‌کرانشان و تمامی اساتید گرانقدرم که خوشه‌چین علم و اندیشه‌ی آنان بوده‌ام؛ سپاسگزارم.

سپاس و قدر دانی عمیق خود را به گام‌های استوار پدر و دستان پر مهر مادرم تقدیم می‌دارم. کوششم برای رسیدن به همه‌ی نداشته‌هایم به واسطه‌ی آنان بوده‌است. همه‌ی داشته‌هایم، نثار قدم‌های نازنینشان باد. همچنین از خواهران مهربان و برادران عزیزم به خاطر تشویق‌های فراوانشان متشکرم. دست‌هایم را به وسعت مهربانیتان می‌گشایم. استقبال ساده‌ایست، بضاعتی جز قلم در دست ندارم.

و سپاس بی‌کران از دوستان مهربانم که هرگز رفاقت، در میان اندوه دستان و داعمان جان نداد و تا ابد در کالبد صمیمیت لبخندمان خواهد جوشید.

سپیده امینی، زهرا پورموسی، آمنه دهقانی، محبوبه عابدی، فریده ارحامی، صغری بردستانی، زهرا شهرکی، زینب محمدی، زهرا رئیسی و تمام دوستانی که ذکر نکردن نامشان دلیل بر بی‌مهری نیست و همیشه در ضیافت خاکستری ذهنم دعوت خواهند شد.

فاطمه ثواب

چکیده

سیف فرغانی یکی از شاعران کمتر شناخته شده‌ی زبان و ادبیات فارسی می‌باشد که در اواخر قرن هفتم و دهه‌ی آغاز قرن هشتم می‌زیسته‌است. به سبب هجوم مغول به ایران، وی نیز مانند برخی دیگر از بزرگان علم و ادب، شهر و دیار خود را ترک نمود و مدتی در تبریز و سپس در آق‌سرا که جزو ترکیه‌ی فعلی است؛ مقیم گشت. از میان شاعران بزرگ، با سعدی مکاتبه داشته و در قصاید متعدّد به ستایش سعدی و شعر او پرداخته است. از شباهت غزل‌های سیف به غزل‌های سعدی که بگذریم؛ در قصیده همچون سعدی عارفی دنیادیده، حکیم و مصلح اجتماعی است. قرآن و حدیث را خمیرمایه‌ی شعرش قرار داده و با زبانی هنری درصدد است تا مسیر حرکت حاکمان را از ستمگری و ناراستی، به عدل و داد و راستی سوق دهد.

از آن‌جا که شعر، بدون عنصر خیال، از دایره‌ی شعر بودن، خارج می‌شود؛ ولی، میزان حضور عنصر تخیل در شعر شاعران متفاوت است. قصاید سیف، در ردیف هنری‌ترین قصاید شعر فارسی است. کمتر بیتی را در آن‌ها می‌توان یافت که از تشبیه و استعاره بی‌بهره باشد. او شعر و خیال را در خدمت اهداف دینی و اجتماعی و عرفانی قرار داده‌است. برجسته‌ترین صور خیال در قصاید سیف، تشبیه می‌باشد که تشبیهات مفصل، اضافه تشبیهی، حسی به حسی، مفرد به مفرد و مفروق در انواع خود بالاترین بسامدها را به خود اختصاص داده‌اند و از میان انواع استعاره، مجاز و کنایه بالاترین بسامدها به ترتیب مربوط به استعاره‌ی مصرحه، مجاز به علاقه‌ی جزء و کل و کنایه‌ی فعل یا مصدر می‌باشد.

در این پایان‌نامه، «انواع صور خیال در قصاید سیف فرغانی» از نظر بیانی، در شش فصل مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

فصل اول: تعاریف و کلیات. شامل: سیر علوم بلاغی، بیان، صور خیال، شرح حال شاعر و ویژگی‌های سبکی و زبانی شعر وی.

فصل دوم: تشبیه. شامل: بررسی انواع تشبیه و جایگاه هر یک در قصاید سیف فرغانی.

فصل سوم: مواد تشبیه. شامل: تحلیل و بررسی مواد تشبیه از لحاظ عناصر به کار رفته در طرفین تشبیه (مشبه و مشبه‌به) که شامل پانزده بخش می‌باشد که هر بخش نیز چهارده زیر مجموعه دارد.

فصل چهارم: استعاره. شامل: بررسی انواع استعاره از لحاظ مصرحه، مکنیه و تبعیه.

فصل پنجم: مجاز. شامل: انواع مجاز با توجه به علاقه‌های آن.

فصل ششم: کنایه. شامل: بررسی انواع کنایه از نظر صفت، موصوف و فعل یا مصدر.

واژگان کلیدی: سیف فرغانی، شعر، صورخیال، تشبیه، مواد تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
فصل اول: تعاریف و کلیات.....	۳
۱-۱ سیر علوم بلاغی.....	۴
۱-۱-۱ کتب بلاغی عربی.....	۶
۲-۱-۱ پیدایش بلاغت در زبان فارسی و کتب بلاغی فارسی.....	۷
۲-۱ علم بیان.....	۸
۱-۲-۱ واضح علم بیان.....	۹
۲-۲-۱ موضوع علم بیان.....	۱۰
۳-۲-۱ فایده‌ی علم بیان.....	۱۰
۴-۲-۱ صور خیال.....	۱۰
۳-۱ شرح حال سیف فرغانی.....	۱۱
۱-۳-۱ مذهب سیف.....	۱۳
۲-۳-۱ شعر و شاعری.....	۱۴
۳-۳-۱ مضامین قصاید سیف.....	۱۴
۴-۳-۱ سبک و زبان شاعر.....	۱۵
فصل دوم: تشبیه.....	۱۷
۱-۲ تشبیه.....	۱۸
۲-۲ فایده‌ی تشبیه.....	۱۹
۳-۲ ارکان تشبیه.....	۲۰
۴-۲ ادات تشبیه.....	۲۰
۱-۴-۲ حرف اضافه.....	۲۰
۲-۴-۲ حرف ربط.....	۲۱
۳-۴-۲ اسم.....	۲۱
۴-۴-۲ فعل.....	۲۱
۵-۴-۲ پسوند.....	۲۱
۶-۴-۲ قید.....	۲۲
۵-۲ وجه شبه.....	۲۲
۱-۵-۲ انواع تشبیه به اعتبار حسی، عقلی، تحقیقی و تخیلی بودن وجه شبه.....	۲۲
۱-۱-۵-۲ وجه شبه حسی.....	۲۲
۲-۱-۵-۲ وجه شبه عقلی.....	۲۳
۳-۱-۵-۲ وجه شبه تحقیقی.....	۲۳
۴-۱-۵-۲ وجه شبه تخیلی.....	۲۴
۲-۵-۲ انواع تشبیه به اعتبار مفرد، متعدد و مرکب بودن وجه شبه.....	۲۴

۲۴	۱-۲-۵-۲ وجه شبه مفرد
۲۵	۲-۲-۵-۲ وجه شبه متعدد
۲۵	۳-۲-۵-۲ وجه شبه مرکب
۲۶	۴-۲-۵-۲ تشبیه تمثیل
۲۷	۵-۲-۵-۲ وجه شبه استخدام (دوگانه)
۲۸	۶-۲-۵-۲ وجه شبه استخدام (چندگانه)
۲۸	۶-۲ انواع تشبیه به اعتبار ذکر و عدم ذکر ادات تشبیه و وجه شبه
۲۸	۱-۶-۲ تشبیه مفصل
۲۹	۲-۶-۲ تشبیه مرسل یا مجمل
۲۹	۳-۶-۲ تشبیه مؤکد
۲۹	۴-۶-۲ تشبیه بلیغ
۲۹	۱-۴-۶-۲ اضافی تشبیهی
۳۰	۱-۱-۴-۶-۲ انواع اضافی تشبیهی
۳۰	۱-۱-۴-۶-۲ اضافی تلمیحی
۳۰	۲-۱-۴-۶-۲ اضافی سمبلیک
۳۱	۳-۱-۴-۶-۲ اضافی اساطیری
۳۱	۲-۴-۶-۲ غیر اضافی
۳۱	۵-۶-۲ تشبیه فشرده و گسترده
۳۲	۷-۲ انواع تشبیه به اعتبار طرفین
۳۲	۱-۷-۲ حسی به حسی
۳۳	۲-۷-۲ عقلی به حسی
۳۴	۳-۷-۲ حسی به عقلی
۳۴	۴-۷-۲ عقلی به عقلی
۳۵	۸-۲ انواع تشبیه به اعتبار مفرد، مقید و مرکب بودن طرفین
۳۵	۱-۸-۲ مفرد به مفرد
۳۶	۲-۸-۲ مفرد به مقید
۳۶	۳-۸-۲ مفرد به مرکب
۳۶	۴-۸-۲ مقید به مفرد
۳۷	۵-۸-۲ مقید به مقید
۳۸	۶-۸-۲ مقید به مرکب
۳۸	۷-۸-۲ مرکب به مفرد
۳۸	۸-۸-۲ مرکب به مقید
۳۸	۹-۸-۲ مرکب به مرکب
۳۹	۹-۲ انواع تشبیه به لحاظ شکل
۳۹	۱-۹-۲ تشبیه ملفوف
۴۰	۲-۹-۲ تشبیه مفروق
۴۰	۳-۹-۲ تشبیه تسویه

۴۱	۴-۹-۲ تشبیه جمع.....
۴۱	۵-۹-۲ تشبیه مشروط.....
۴۲	۶-۹-۲ تشبیه تفضیل.....
۴۳	۷-۹-۲ تشبیه مضمّر.....
۴۳	۸-۹-۲ تشبیه معکوس (مقلوب).....
۴۴	۹-۹-۲ تشبیه مضمّر تفضیلی.....
۴۴	۱۰-۹-۲ تشبیه معکوس تفضیلی.....
۴۴	۱۱-۹-۲ تشبیه مشروط تفضیلی.....
۴۵	۱۲-۹-۲ تشبیه مضمّر معکوس تفضیلی.....
۴۸	فصل سوم: بررسی موادّ تشبیه.....
۴۹	۱-۳ بخش اول مشبه: انسان.....
۴۹	۱-۱-۳ مشبه‌به: انسان و متعلقات مادی وی.....
۵۳	۲-۱-۳ مشبه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی.....
۵۵	۳-۱-۳ مشبه‌به: عناصر و شخصیت‌های تاریخی و اساطیری.....
۵۶	۴-۱-۳ مشبه‌به: معنویات و مفاهیم مجرد و انتزاعی و ...
۵۷	۵-۱-۳ مشبه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....
۶۰	۶-۱-۳ مشبه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها.....
۶۲	۷-۱-۳ مشبه‌به: ابزار آلات، اشیا و ...
۶۵	۸-۱-۳ مشبه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و ...
۶۶	۹-۱-۳ مشبه‌به: افلاک، آسمان‌ها، اجرام آسمانی و ...
۶۷	۱۰-۱-۳ مشبه‌به: زمان و اوقات و سایر فصول و ...
۶۷	۱۱-۱-۳ مشبه‌به: عناصر طبیعی.....
۶۹	۱۲-۱-۳ مشبه‌به: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها و ...
۷۰	۱۳-۱-۳ مشبه‌به: دانش‌های ادبی، سایر علوم و ...
۷۰	۱۴-۱-۳ مشبه‌به: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها و ...
۷۱	۲-۳ بخش دوم مشبه: اعضا و جوارح انسانی.....
۷۱	۱-۲-۳ مشبه‌به: انسان و متعلقات مادی وی و ...
۷۱	۲-۲-۳ مشبه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی.....
۷۲	۳-۲-۳ مشبه‌به: عناصر و شخصیت‌های تاریخی و اساطیری.....
۷۲	۴-۲-۳ مشبه‌به: معنویات و مفاهیم مجرد و انتزاعی و ...
۷۲	۵-۲-۳ مشبه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....
۷۲	۶-۲-۳ مشبه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها.....
۷۳	۷-۲-۳ مشبه‌به: ابزار آلات، اشیا و چیزهای بی جان و ...
۷۶	۸-۲-۳ مشبه‌به: جواهر آلات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و ...
۷۶	۹-۲-۳ مشبه‌به: افلاک، آسمان‌ها، اجرام آسمانی و ...
۷۷	۱۰-۲-۳ مشبه‌به: زمان و سایر فصول و ...
۷۷	۱۱-۲-۳ مشبه‌به: عناصر طبیعی.....

- ۷۸.....۱۲-۲-۳ مشبّه‌به: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها.....
- ۷۸.....۱۳-۲-۳ مشبّه‌به: دانش‌های ادبی و سایر علوم.....
- ۷۸.....۱۴-۲-۳ مشبّه‌به: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها و ...
- ۷۹.....۳-۲ بخش سوم مشبه: معنویات و مفاهیم مجرد و انتزاعی.....
- ۷۹.....۱-۳-۲ مشبّه‌به: انسان و متعلقات مادی وی و
- ۸۲.....۲-۳-۲ مشبّه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی.....
- ۸۴.....۳-۳-۲ مشبّه‌به: عناصر و شخصیت‌های تاریخی و اساطیری.....
- ۸۵.....۴-۳-۲ مشبّه‌به: معنویات و مفاهیم مجرد و انتزاعی.....
- ۸۶.....۵-۳-۲ مشبّه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....
- ۸۸.....۶-۳-۲ مشبّه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها.....
- ۹۰.....۷-۳-۲ مشبّه‌به: ابزارآلات، اشیا و ...
- ۹۶.....۸-۳-۲ مشبّه‌به: جواهرات، فلزات، سنگ‌های قیمتی و
- ۹۸.....۹-۳-۲ مشبّه‌به: افلاک، اجرام آسمانی و ...
- ۹۹.....۱۰-۳-۲ مشبّه‌به: زمان، اوقات و سایر فصول.....
- ۹۹.....۱۱-۳-۲ مشبّه‌به: عناصر طبیعی.....
- ۱۰۱.....۱۲-۳-۲ مشبّه‌به: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها.....
- ۱۰۳.....۱۳-۳-۲ مشبّه‌به: دانش‌های ادبی و سایر علوم.....
- ۱۰۴.....۱۴-۳-۲ مشبّه‌به: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها.....
- ۱۰۴.....۴-۲ بخش چهارم مشبه: عناصر و شخصیت‌های دینی، مذهبی.....
- ۱۰۴.....۱-۴-۲ مشبّه‌به: انسان و متعلقات مادی وی.....
- ۱۰۴.....۲-۴-۲ مشبّه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی.....
- ۱۰۵.....۳-۴-۲ مشبّه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....
- ۱۰۵.....۴-۴-۲ مشبّه‌به: افلاک، اجرام آسمانی و ...
- ۱۰۵.....۵-۴-۲ مشبّه‌به: عناصر طبیعی.....
- ۱۰۵.....۶-۴-۲ مشبّه‌به: ابزارآلات، اشیا و ...
- ۱۰۵.....۷-۴-۲ مشبّه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و ...
- ۱۰۵.....۸-۴-۲ مشبّه‌به: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها و ...
- ۱۰۶.....۵-۲ بخش پنجم مشبه: عناصر و شخصیت‌های تاریخی و اساطیری.....
- ۱۰۶.....۱-۵-۲ مشبّه‌به: عناصر و شخصیت‌های تاریخی و اساطیری.....
- ۱۰۶.....۲-۵-۲ مشبّه‌به: حیوانات، جانوران و اعضای آن‌ها.....
- ۱۰۶.....۶-۲ بخش ششم مشبه: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....
- ۱۰۶.....۱-۶-۲ مشبّه‌به: انسان و متعلقات مادی وی.....
- ۱۰۶.....۲-۶-۲ مشبّه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....
- ۱۰۷.....۳-۶-۲ مشبّه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها.....
- ۱۰۷.....۴-۶-۲ مشبّه‌به: ابزارآلات، اشیا و ...
- ۱۰۷.....۵-۶-۲ مشبّه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و ...
- ۱۰۷.....۶-۶-۲ مشبّه‌به: عناصر طبیعی.....

- ۷-۲ بخش هفتم مشبه: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها و ... ۱۰۸.....
- ۱-۷-۲ مشبه‌به: انسان و متعلقات مادی وی..... ۱۰۸.....
- ۲-۷-۲ مشبه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی..... ۱۰۹.....
- ۳-۷-۲ مشبه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها..... ۱۰۹.....
- ۴-۷-۲ مشبه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها..... ۱۱۰.....
- ۵-۷-۲ مشبه‌به: ابزارآلات، اشیا و ۱۱۰.....
- ۶-۷-۲ مشبه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و ۱۱۱.....
- ۷-۷-۲ مشبه‌به: افلاک، اجرام آسمانی و ۱۱۱.....
- ۸-۷-۲ مشبه‌به: عناصر طبیعی..... ۱۱۱.....
- ۹-۷-۲ مشبه‌به: خوردنی‌ها، آشامیدنی‌ها و ۱۱۱.....
- ۱۰-۷-۲ مشبه‌به: دانش‌های ادبی و سایر علوم..... ۱۱۱.....
- ۱۱-۷-۲ مشبه‌به: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها..... ۱۱۲.....
- ۸-۲ بخش هشتم مشبه: اشیا، ابزارآلات، مکان‌ها و ۱۱۲.....
- ۱-۸-۲ مشبه‌به: انسان و متعلقات مادی وی..... ۱۱۲.....
- ۲-۸-۲ مشبه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی..... ۱۱۲.....
- ۳-۸-۲ مشبه‌به: عناصر و شخصیت‌های تاریخی و اساطیری..... ۱۱۳.....
- ۴-۸-۲ مشبه‌به: معنوتات و مفاهیم مجرد و انتزاعی..... ۱۱۳.....
- ۵-۸-۲ مشبه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها..... ۱۱۳.....
- ۶-۸-۲ مشبه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها..... ۱۱۳.....
- ۷-۸-۲ مشبه‌به: ابزارآلات، اشیا و ۱۱۴.....
- ۸-۸-۲ مشبه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و ۱۱۴.....
- ۹-۸-۲ مشبه‌به: افلاک، اجرام آسمانی و ۱۱۴.....
- ۱۰-۸-۲ مشبه‌به: عناصر طبیعی..... ۱۱۵.....
- ۱۱-۸-۲ مشبه‌به: خوردنی‌ها، آشامیدنی‌ها و ۱۱۵.....
- ۱۲-۸-۲ مشبه‌به: دانش‌های ادبی و سایر علوم..... ۱۱۵.....
- ۱۳-۸-۲ مشبه‌به: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها و ۱۱۵.....
- ۹-۲ بخش نهم مشبه: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و ۱۱۶.....
- ۱-۹-۲ مشبه‌به: انسان و متعلقات مادی وی..... ۱۱۶.....
- ۲-۹-۲ مشبه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی..... ۱۱۶.....
- ۳-۹-۲ مشبه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها..... ۱۱۶.....
- ۴-۹-۲ مشبه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها..... ۱۱۶.....
- ۵-۹-۲ مشبه‌به: اشیا، ابزارآلات، مکان‌ها و ۱۱۶.....
- ۶-۹-۲ مشبه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و ۱۱۷.....
- ۷-۹-۲ مشبه‌به: عناصر طبیعی..... ۱۱۷.....
- ۸-۹-۲ مشبه‌به: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها..... ۱۱۷.....
- ۹-۹-۲ مشبه‌به: دانش‌های ادبی و سایر علوم..... ۱۱۷.....
- ۱۰-۲ بخش دهم مشبه: افلاک، اجرام آسمانی و ۱۱۷.....

- ۱۱۸-۱-۲-۱ مشبهه به: انسان و متعلقات مادی وی.....۱۱۸
- ۱۱۸-۲-۱-۲ مشبهه به: عناصر و شخصیت‌های تاریخی و اساطیری.....۱۱۸
- ۱۱۹-۱-۲-۳ مشبهه به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....۱۱۹
- ۱۱۹-۲-۱-۴ مشبهه به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها.....۱۱۹
- ۱۱۹-۲-۱-۵ مشبهه به: ابزارآلات، اشیا و۱۱۹
- ۱۲۰-۱-۲-۶ مشبهه به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و.....۱۲۰
- ۱۲۱-۱-۲-۷ مشبهه به: افلاک، اجرام آسمانی و۱۲۱
- ۱۲۱-۱-۲-۸ مشبهه به: زمان، اوقات و سایر فصول.....۱۲۱
- ۱۲۱-۱-۲-۹ مشبهه به: عناصر طبیعی.....۱۲۱
- ۱۲۱-۱-۲-۱۰ مشبهه به: دانش‌های ادبی و سایر علوم.....۱۲۱
- ۱۲۲-۱۱-۲-۱۱ بخش یازدهم مشبهه: زمان، اوقات و سایر فصول.....۱۲۲
- ۱۲۲-۱-۱۱-۲ مشبهه به: انسان و متعلقات مادی وی.....۱۲۲
- ۱۲۲-۲-۱۱-۲ مشبهه به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....۱۲۲
- ۱۲۲-۳-۱۱-۲ مشبهه به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها.....۱۲۲
- ۱۲۲-۴-۱۱-۲ مشبهه به: ابزارآلات، اشیا و۱۲۲
- ۱۲۲-۵-۱۱-۲ مشبهه به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و.....۱۲۲
- ۱۲۲-۶-۱۱-۲ مشبهه به: افلاک، اجرام آسمانی و۱۲۲
- ۱۲۳-۷-۱۱-۲ مشبهه به: زمان، اوقات و سایر فصول.....۱۲۳
- ۱۲۳-۸-۱۱-۲ مشبهه به: دانش‌های ادبی و سایر علوم.....۱۲۳
- ۱۲۳-۱۲-۲-۱۲ بخش دوازدهم مشبهه: عناصر طبیعی.....۱۲۳
- ۱۲۳-۱-۱۲-۲ مشبهه به: انسان و متعلقات مادی وی.....۱۲۳
- ۱۲۳-۲-۱۲-۲ مشبهه به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی.....۱۲۳
- ۱۲۴-۳-۱۲-۲ مشبهه به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....۱۲۴
- ۱۲۴-۴-۱۲-۲ مشبهه به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها.....۱۲۴
- ۱۲۴-۵-۱۲-۲ مشبهه به: افلاک، اجرام آسمانی و۱۲۴
- ۱۲۴-۶-۱۲-۲ مشبهه به: عناصر طبیعی.....۱۲۴
- ۱۲۵-۷-۱۲-۲ مشبهه به: ابزارآلات، اشیا و۱۲۵
- ۱۲۶-۸-۱۲-۲ مشبهه به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و۱۲۶
- ۱۲۷-۹-۱۲-۲ مشبهه به: دانش‌های ادبی و سایر علوم.....۱۲۷
- ۱۲۷-۱۰-۱۲-۲ مشبهه به: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها و.....۱۲۷
- ۱۲۷-۱۳-۲-۱۳ بخش سیزدهم مشبهه: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها و۱۲۷
- ۱۲۷-۱-۱۳-۲ مشبهه به: انسان و متعلقات مادی وی.....۱۲۷
- ۱۲۷-۲-۱۳-۲ مشبهه به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی.....۱۲۷
- ۱۲۷-۳-۱۳-۲ مشبهه به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها.....۱۲۷
- ۱۲۷-۴-۱۳-۲ مشبهه به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها.....۱۲۷
- ۱۲۸-۵-۱۳-۲ مشبهه به: افلاک، اجرام آسمانی و۱۲۸
- ۱۲۸-۶-۱۳-۲ مشبهه به: عناصر طبیعی.....۱۲۸

- ۱۲۸-۱۳-۲ مشبّه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و... ۱۲۸.....
- ۱۲۸-۱۳-۲ مشبّه‌به: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها و... ۱۲۸.....
- ۱۲۸-۱۴-۲ بخش چهاردهم مشبه: دانش‌های ادبی و سایر علوم..... ۱۲۸.....
- ۱۲۸-۱۴-۲ مشبّه‌به: انسان و متعلقات مادی وی..... ۱۲۸.....
- ۱۲۹-۱۴-۲ مشبّه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی..... ۱۲۹.....
- ۱۲۹-۱۴-۲ مشبّه‌به: عناصر و شخصیت‌های تاریخی و اساطیری..... ۱۲۹.....
- ۱۲۹-۱۴-۲ مشبّه‌به: معنویات و مفاهیم مجرد و انتزاعی و... ۱۲۹.....
- ۱۲۹-۱۴-۲ مشبّه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها..... ۱۲۹.....
- ۱۳۰-۱۴-۲ مشبّه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها..... ۱۳۰.....
- ۱۳۰-۱۴-۲ مشبّه‌به: ابزارآلات، اشیا و... ۱۳۰.....
- ۱۳۱-۱۴-۲ مشبّه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و... ۱۳۱.....
- ۱۳۱-۱۴-۲ مشبّه‌به: افلاک، اجرام آسمانی و... ۱۳۱.....
- ۱۳۲-۱۴-۲ مشبّه‌به: زمان، اوقات و سایر فصول..... ۱۳۲.....
- ۱۳۲-۱۴-۲ مشبّه‌به: عناصر طبیعی..... ۱۳۲.....
- ۱۳۲-۱۴-۲ مشبّه‌به: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها..... ۱۳۲.....
- ۱۳۲-۱۴-۲ مشبّه‌به: دانش‌های ادبی و سایر علوم..... ۱۳۲.....
- ۱۳۳-۱۵-۲ بخش پانزدهم مشبه: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها..... ۱۳۳.....
- ۱۳۳-۱۵-۲ مشبّه‌به: انسان و متعلقات مادی..... ۱۳۳.....
- ۱۳۳-۱۵-۲ مشبّه‌به: عناصر و شخصیت‌های دینی و مذهبی..... ۱۳۳.....
- ۱۳۳-۱۵-۲ مشبّه‌به: حیوانات، جانوران، پرندگان و اعضای آن‌ها..... ۱۳۳.....
- ۱۳۴-۱۵-۲ مشبّه‌به: درختان، گل‌ها، گیاهان و اجزای آن‌ها..... ۱۳۴.....
- ۱۳۴-۱۵-۲ مشبّه‌به: اشیا، ابزارآلات، مکان‌ها و... ۱۳۴.....
- ۱۳۵-۱۵-۲ مشبّه‌به: جواهرات، فلزات و سنگ‌های قیمتی و... ۱۳۵.....
- ۱۳۵-۱۵-۲ مشبّه‌به: افلاک، اجرام آسمانی و... ۱۳۵.....
- ۱۳۵-۱۵-۲ مشبّه‌به: زمان، اوقات و سایر فصول..... ۱۳۵.....
- ۱۳۵-۱۵-۲ مشبّه‌به: عناصر طبیعی..... ۱۳۵.....
- ۱۳۶-۱۵-۲ مشبّه‌به: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها..... ۱۳۶.....
- ۱۳۶-۱۵-۲ مشبّه‌به: دنیا و آخرت و متعلقات آن‌ها و... ۱۳۶.....
- ۱۴۰..... فصل چهارم: استعاره.....
- ۱۴۱..... ۱-۴ تعریف استعاره.....
- ۱۴۲..... ۲-۴ ارکان استعاره.....
- ۱۴۲..... ۳-۴ انواع استعاره به اعتبار طرفین.....
- ۱۴۳..... ۱-۳-۴ استعاره مصرّحه.....
- ۱۶۳..... ۲-۳-۴ استعاره مکنّیه.....
- ۱۶۳..... ۱-۲-۳-۴ به صورت اضافه.....
- ۱۶۳..... ۱-۱-۲-۳-۴ اضافه‌یی که مضاف‌الیه آن اسم است.....
- ۱۶۴..... ۲-۱-۲-۳-۴ اضافه‌یی که مضاف‌الیه آن صفت است.....

۱۶۴.....	۲-۲-۳-۴ تشخیص.....
۱۷۵.....	۴-۴ تقسیم استعاره به اعتبار لفظ مستعار.....
۱۷۵.....	۱-۴-۴ استعاره اصلیه.....
۱۷۶.....	۲-۴-۴ استعاره تبعیه.....
۱۷۸.....	فصل پنجم: مجاز.....
۱۷۹.....	۱-۵ تعریف مجاز.....
۱۷۹.....	۱-۱-۵ قرینه مجاز.....
۱۸۰.....	۲-۱-۵ علاقه‌ی مجاز.....
۱۸۰.....	۲-۵ مجاز مرسل.....
۱۸۱.....	۳-۵ علایق مجاز.....
۱۸۱.....	۱-۳-۵ علاقه کلیت و جزئیت.....
۱۸۱.....	۱-۱-۳-۵ ذکر کل و اراده جزء.....
۱۸۱.....	۲-۱-۳-۵ ذکر جزء و اراده‌ی کل.....
۱۸۳.....	۲-۳-۵ علاقه‌ی حال و محل یا ظرف و مظهر.....
۱۸۳.....	۱-۲-۳-۵ ذکر محل و اراده‌ی حال.....
۱۸۳.....	۲-۲-۳-۵ ذکر حال و اراده‌ی محل.....
۱۸۳.....	۳-۳-۵ علاقه لازمیت و ملزومیت.....
۱۸۳.....	۱-۳-۳-۵ ذکر ملزوم و اراده‌ی لازم.....
۱۸۴.....	۲-۳-۳-۵ ذکر لازم و اراده‌ی ملزوم.....
۱۸۴.....	۴-۳-۵ علاقه‌ی سببیت یا علت و معلول.....
۱۸۴.....	۱-۴-۳-۵ ذکر سبب (علت) و اراده‌ی مسبب (معلول).....
۱۸۴.....	۲-۴-۳-۵ ذکر مسبب (معلول) و اراده‌ی سبب (علت).....
۱۸۵.....	۵-۳-۵ علاقه‌ی آلیت.....
۱۸۵.....	۶-۳-۵ علاقه‌ی عموم و خصوص.....
۱۸۵.....	۱-۶-۳-۵ ذکر خاص و اراده‌ی عام.....
۱۸۵.....	۲-۶-۳-۵ ذکر عام و اراده‌ی خاص.....
۱۸۶.....	۷-۳-۵ علاقه‌ی ماکان و مایکون.....
۱۸۶.....	۱-۷-۳-۵ علاقه ماکان.....
۱۸۶.....	۲-۷-۳-۵ مایکون.....
۱۸۷.....	۸-۳-۵ علاقه‌ی جنس.....
۱۸۷.....	۹-۳-۵ علاقه بنوت (یا قوم و خویشی).....
۱۸۷.....	۱۰-۳-۵ علاقه مجاورت.....
۱۸۸.....	۱۱-۳-۵ علاقه‌ی تضاد تحکمیّه.....
۱۸۸.....	۱۲-۳-۵ علاقه‌ی شباهت.....
۱۹۰.....	فصل ششم: کنایه.....
۱۹۱.....	۱-۶ تعریف کنایه.....
۱۹۲.....	۲-۶ انواع کنایه به اعتبار مکنیّ عنّه.....

۱۹۲.....	۱-۲-۶ کنایه از موصوف (اسم).....
۱۹۵.....	۲-۲-۶ کنایه از صفت.....
۱۹۹.....	۳-۲-۶ کنایه از فعل یا مصدر.....
۲۰۹.....	۳-۶ انواع کنایه به لحاظ وضوح و خفا.....
۲۰۹.....	۱-۳-۶ تلویح.....
۲۰۹.....	۲-۳-۶ ایماء.....
۲۱۰.....	۳-۳-۶ رمز.....
۲۱۱.....	۴-۶ نوآوری‌های شاعر در صورخیال.....
۲۱۱.....	۱-۴-۶ پیوند تشبیه با دیگر عناصر صورخیال.....
۲۱۱.....	۱-۱-۴-۶ تشبیه در تشبیه.....
۲۱۱.....	۲-۱-۴-۶ استعاره در تشبیه.....
۲۱۲.....	۳-۱-۴-۶ مجاز در تشبیه.....
۲۱۲.....	۴-۱-۴-۶ کنایه در تشبیه.....
۲۱۲.....	۲-۴-۶ ترکیب تشبیهی.....
۲۱۲.....	۱-۲-۴-۶ اضافی مشبّه به به ادات تشبیه.....
۲۱۳.....	۲-۲-۴-۶ اضافی مشبّه به به وجه‌شبه.....
۲۱۳.....	۳-۴-۶ مرکب به مرکب و جمع.....
۲۱۴.....	۴-۴-۶ اطناب در تشبیه و استعاره.....
۲۱۵.....	نتیجه.....
۲۱۷.....	فهرست منابع.....

فهرست جدول‌ها

عنوان جدول	صفحه
جدول شماره ۱: بسامد و درصد انواع تشبیه به اعتبار مفرد، مقید و مرکب بودن طرفین در قصاید سیف فرغانی.....	۴۶
جدول شماره ۲: بسامد و درصد انواع تشبیه به اعتبار ذکر و عدم ذکر ادات تشبیه و وجه‌شبه در قصاید سیف فرغانی.....	۴۶
جدول شماره ۳: بسامد و درصد انواع تشبیه به لحاظ شکل در قصاید سیف فرغانی.....	۴۶
جدول شماره ۴: بسامد و درصد انواع تشبیه به اعتبار طرفین در قصاید سیف فرغانی.....	۴۶
جدول شماره ۵: موضوعات مشبه، بسامد و درصد آن در قصاید سیف فرغانی.....	۱۳۷
جدول شماره ۶: موضوعات مشبه‌به، بسامد و درصد آن در قصاید سیف فرغانی.....	۱۳۷
جدول شماره ۷: بسامد و درصد انواع استعاره در قصاید سیف فرغانی.....	۱۷۷
جدول شماره ۸: بسامد و درصد انواع علایق مجاز در قصاید سیف فرغانی.....	۱۸۹
جدول شماره ۹: بسامد و درصد کاربرد انواع کنایه به اعتبار مکنی‌عنه در قصاید سیف فرغانی.....	۲۱۰

فهرست نمودارها

عنوان نمودار	صفحه
نمودار شماره ۱: بررسی بسامد انواع تشبیه در قصاید سیف فرغانی.....	۴۷
نمودار شماره ۲: درصد عناصر به کار رفته در تشبیهات قصاید سیف فرغانی بر اساس مشبه.....	۱۳۸
نمودار شماره ۳: درصد عناصر به کار رفته در تشبیهات قصاید سیف فرغانی بر اساس مشبه‌به.....	۱۳۹
نمودار شماره ۴: بررسی انواع استعاره در قصاید سیف فرغانی.....	۱۷۷
نمودار شماره ۵: نمودار درصد انواع علایق مجاز در قصاید سیف فرغانی.....	۱۸۹
نمودار شماره ۶: بسامد کاربرد کنایه به اعتبار مکنی‌عنه در قصاید سیف فرغانی.....	۲۱۰

خیال به عنوان جوهر اصلی شعر و بیان شاعرانه، نقش بسزایی در اشعار شاعران کلاسیک و معاصر ما دارد. یکی از بارزترین و در عین حال، بنیادی‌ترین شیوه‌های بلاغی در حوزه‌ی علم بیان، صور خیال می‌باشد که شامل انواع تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه می‌شود.

سیف فرغانی شاعری تصویرگراست که به مدد عناصر خیال در عرصه‌ی تصویرآفرینی‌های بکر و خیال‌انگیز، گام بر می‌دارد و با زبانی ساده، بی‌پروا، قابل فهم و به دور از هر نوع ابهام و پیچیدگی، به بیان اندیشه و تفکر خویش می‌پردازد. سروده‌های سیف فرغانی و مخصوصاً قصاید وی، بی‌گمان نمونه‌های والای هنر شاعری و گنجینه‌ی پر بار سخن موزون و خیال شاعرانه می‌باشد و هرچند در روانی و سادگی به زبان فاخر و بی‌کم و کاست سعدی نمی‌رسد، ولی از جهات گوناگون به اشعار و قصاید سعدی همانند است. بنابراین، به وضوح می‌توان عنصر ابتکار و نوآوری شاعر، در عرصه‌ی صور خیال را از میان قصاید وی جست.

بررسی انواع صور خیال نشان می‌دهد که مبنای اصلی تصویر شاعرانه عبارت است از:

۱- یافتن رابطه میان دو امر متفاوت و بعید در عالم خارج.

۲- تطبیق آن دو با یکدیگر از جهت یک یا چند صفت برجسته‌ی مشترک میان آن دو.

۳- عرضه و بیان نتیجه‌ی این تطابق به طریقی که نتیجه‌ی واحدی از آن حاصل شود. (زنجانی، ۱۳۷۷: ۱۶)

در این پایان‌نامه سعی می‌شود تا به بررسی تصاویر شاعرانه‌ی سیف فرغانی، در عرصه‌ی صور خیال همراه با ترسیم جداول و نمودارهای لازم و تحلیل آن‌ها پرداخته‌شود.

تعریف مسأله و بیان سؤال‌های اصلی تحقیق

یکی از مباحث مهم در بررسی و تحلیل و نقد آثار ادبی که همواره مورد توجه پژوهشگران بوده‌است، بررسی علوم بلاغی می‌باشد که خود شامل سه محور اصلی بدیع، معانی و بیان است و از آن میان بررسی صورخیال در متون ادبی جایگاه ویژه‌ای در تحقیقات ادبی کهن دارد. سیف فرغانی از شاعران تصویرآفرین است که از صور خیال در جهت رسیدن به اهداف خویش و همچنین بیان افکار و اندیشه هایش بهترین استفاده را کرده‌است.

۱- آیا سیف فرغانی از صور خیال در سرودن قصایدش به خوبی استفاده کرده است؟

۲- کدام نوع از صور خیال در شعر سیف بیشترین کاربرد را دارد؟

سابقه و ضرورت انجام تحقیق

سیف فرغانی یکی از شاعران برجسته و توانا در قصیده سرایی است که با فاصله‌ی نزدیک به سعدی می‌زیسته است و در قصیده و غزل سعی نموده که سعدی را الگوی خود قرار دهد و در عین حال شعرش تازگی و نوآوری نیز داشته باشد؛ که الحق از عهده‌ی این کار به خوبی برآمده است. وی عارف مهاجر از خطه‌ی

خراسان بزرگ بوده که در ترکیه فعلی ساکن شده و به عزلت پرداخته است. با آن که شعر و سخنش از پختگی، استحکام و نوآوری هم در عاطفه و هم در خیال برخوردار است؛ متأسفانه در تذکره‌های باقی مانده از قرون گذشته، به سیف فرغانی و شعر او پرداخته نشده است. بنابراین شایسته است که پژوهش‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌هایی به این زمینه پردازد.

فرضیه‌ها

- ۱- قصاید سیف مشحون از صور خیال و آرایه‌های ادبی می‌باشد.
- ۲- قصاید سیف سرشار از تصاویر و تشبیهات نو و تازه آفریده است.

اهداف پژوهش

- ۱- سیر علوم بلاغی
- ۲- معرفی اجمالی شاعر
- ۳- بررسی صورخیال (تشبیهات، استعارات، مجاز، کنایه و نقد و تحلیل آن‌ها)

نوآوری در طرح

با اطمینان و قاطعیت می‌توان ادعا نمود که در زمینه‌ی شرح حال سیف فرغانی و شعر او، پژوهش‌های برجسته و بسیاری انجام نشده است. به طوری که هنوز این شاعر، به عموم جامعه شناخته نشده است. بنابراین در این پایان‌نامه سعی شده است ضمن معرفی شاعر به بررسی انواع صورخیال در قصاید سیف فرغانی همراه با ترسیم جداول و نمودارهای مرتبط با بحث، پرداخته شود.

روش تحقیق

روش تحقیق در بسیاری از شاخه‌های علوم انسانی از جمله ادب فارسی، اسنادی، کتابخانه‌ای و تحلیل محتواست. در این پایان‌نامه نیز همین شیوه سرلوحه‌ی کار بوده است. بنابراین برای تحلیل و تبیین جایگاه صورخیال در شعر سیف فرغانی در ابتدا به ساختار، کاربرد و عناصر تصویرساز خیال پرداخته شده است. سپس کاربرد هر یک از عناصر را بر اساس معیارهای کهن و نو و رسم نمودار و جداول لازم و مرتبط با هر موضوع تحلیل و تبیین شده است. روش تحقیق و مراحل علمی و اجرای طرح به این صورت می‌باشد:

۱. خواندن کتاب‌ها و مقالات مرتبط با موضوع، یادداشت و فیش‌برداری مطالب از منابع دست اول.
 ۲. خواندن قصاید سیف فرغانی و استخراج انواع صورخیال از آن‌ها.
 ۳. تحلیل و مقایسه‌ی انواع تصاویر.
 ۴. نتیجه‌گیری از مباحث مطرح شده و تحلیل نمودارها.
 ۵. ویرایش و تایپ تحقیق.
- شیوه‌ی ارجاع قصیده‌ها و ابیات چنین است که اعداد پایان ابیات به ترتیب از چپ به راست، شماره قصیده و شماره صفحه می‌باشد.

فصل اول

تعاریف و کلیّات

۱-۱ سیر علوم بلاغی

بلاغت، دانشی است که هر چند می‌توان با کسب و فراگیری متقدمات آن دانش، دگرگونی و اندک کمالی در کلام خود ایجاد نمود؛ ولی نقش فطرت و ذوق را نمی‌توان نادیده گرفت. در مورد کلام بلیغ، سخن‌ها و نظرهای بسیار ارائه شده‌است. به طوری که جاحظ در مورد بلاغت می‌گوید: «هیچ سخنی سزاوار نام بلیغ نیست مگر این که معنایش بر واژگانش پیشی گرفته باشد و چنین نباشد که شنیدنش با گوش سر سریع‌تر از فهمیدن معنای آن با دل باشد.» (مبارک، ۱۳۸۸: ۱۰)

«دانش بلاغت، مثل علم منطق و دستور زبان، ریشه در فطرت آدمی دارد. همه‌ی انسان‌ها، علی‌رغم فرهنگ‌ها و نژادها و زبان‌های گوناگون، در حدّ ذوق، قواعد بلاغت را در گفتار و نوشتار خویش به کار می‌برند و در این میان وظیفه‌ی عالمان بلاغت، کشف قواعد این دانش از لابه‌لای سخنان سخنوران بلیغ است، نه ابداع و ابتکار این قواعد. هر انسان بلیغی در هر گوشه‌ای از عالم و قتی بخواهد به گونه‌ای مؤثر سخن بگوید؛ ناچار به مراعات قواعد بلاغت است. او باید اصل اساسی «مطابقت سخن با مقتضای حال مخاطب» را در نظر بگیرد و هر گاه بخواهد سخن خود را بیاراید، به ناچار به سراغ جاذبه‌هایی چون استعاره، تشبیه و ... می‌رود.» (ضیف، ۱۳۸۳: ۱)

اما این که بلاغت از چه زمانی شناخته شد و به عنوان یک علم مورد توجه بسیاری از ادیبان و سخن‌سنان قرار گرفت؛ مسأله‌ای است که در این جا به صورت مجمل به آن پرداخته می‌شود.

«بلاغت عربی از بلاغت یونانی تأثیر زیادی پذیرفته‌است ... به طوری که ارسطو تنها در فلسفه پیشگام نیست، بلکه از جنبه‌ی مسائل بلاغی هم می‌توان ارسطو را از پیشگامان دانست؛ زیرا دو کتاب الخطاب و فنّ الشعر وی در تکوین بلاغت عربی و تدوین آن تأثیر بسزایی داشته‌است ... از حقیقت، مجاز، استعاره، تشبیه و غلو در بخش سوم از کتاب الخطاب سخن به میان آمده، و اگر در مطالب این بخش دقت کنیم درمی‌یابیم که این بخش از کتاب ارسطو، در واقع همان چیزی است که در عربی «بلاغت» نامیده شده‌است. بنابراین، ترجمه‌ی کتب ارسطو، در تدوین بلاغت عربی تأثیر بسزایی داشته‌است.» (علوی مقدّم و اشرف زاده، ۱۳۸۸: ۷-۵)

توجه اعراب جاهلی به پی بردن به ارزش سخن و قدرت نفوذ کلام در روح و جان افراد باعث شد که سخنان خود را در بازار مکه به ترازوی نقد عرضه کنند. از طرف دیگر قرآن کریم، معجزه پیامبر اسلام (ص) نیز در کشاندن سخنوران به میدان مفاخره و کوشش آن‌ها در ارتقا دادن و بهتر ساختن سخنانشان بسیار تأثیرگذار بوده‌است.

«قوم عرب در روزگار جاهلیت به مرتبه‌ی بلندی از بلاغت و سخنوری دست یافت. بزرگ‌تر دلیل زبان‌آوری این قوم آن است که پیامبر (ص) برای نشان دادن معجزه و حجت قاطع خویش، یکسره همه‌ی تازیان را به تحدّی با بلاغت روشن قرآن فراخواند.» (ضیف، ۱۳۸۳: ۱۳) بنابراین «اعراب به انتخاب الفاظ و صورت‌های خیالی دقت زیادی داشتند و به نقد و بررسی اشعار خود در بازار عکاظ می‌پرداختند و در ضمن این نقد به